

Тетяна МОРОЗ, Tetiana MOROZ

Хмельницький національний університет, Україна
Khmelnitsky National University, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6891-8326
e-mail: tatianamoroz94@gmail.com

Репрезентація життєвого шляху людини у прислів'ях та приказках із семантично протилежними компонентами (на матеріалі польської мови)

**Representation of a person's life path in proverbs and sayings
with semantically opposite components (based on the Polish
language)**

The article analyzes the scholarly works devoted to the main aspects of human existence and delves into Polish proverbs and sayings with semantically opposite components that indicate the human life path. Taking into account the semantics of the paremic units, five thematic groups have been distinguished which most clearly reflect the processes of human existence, human destiny, life experience and human labor activity, as well as human existence in time space. It has been discovered that the "Human Fate" TG includes the largest number of Polish paraphrases with semantically opposite components, while the "Human Labor Activity" TG has the smallest number. As the analysis of the actual material has shown, the image of fate in Polish proverbs and sayings is most often represented by such lexemes as *fortuna*, *dola* and *los*.

Keywords: paremia, proverb, sayings, semantically opposite components, thematic group, life path, person

У статті проаналізовано праці науковців, присвячені вивченню прислів'їв та приказок, у яких висвітлено основні аспекти існування людини, а також здійснено аналіз польських прислів'їв та приказок із семантично протилежними компонентами, що вказують на життєвий шлях людини. З огляду на семантику паремійних одиниць, виокремлено п'ять тематичних груп, які найяскравіше відображають процеси людського існування, людську долю, життєвий досвід та трудову діяльність людини, а також існування людини у часовому просторі. З'ясовано, що тематична група

(далі – ТГ) „Людська доля” об’єднує найбільшу кількість польських паремій із семантично протилежними компонентами, натомість ТГ „Трудова діяльність людини” – найменшу. Як показав аналіз фактичного матеріалу, образ долі у складі польських прислів’їв та приказок найчастіше представлений за допомогою таких лексем, як *fortuna, dola* та *los*.

Ключові слова: паремія, прислів’я, приказка, семантично протилежні компоненти, тематична група, життєвий шлях, людина

Життєвий шлях – це „унікальна, своєрідна драма буття особистості, кожен акт якої є результатом зіткнення безлічі індивідуально-неповторних характеристик і життєвих обставин, соціальних і природних умов існування”¹.

Безсумнівно, прислів’я та приказки є невід’ємною частиною мовної діяльності будь-якого народу, оскільки вони „найвиразніше передають нев’янучу красу мови”² та найяскравіше відображають не лише те, що нас оточує, а й світ людини, внутрішній та зовнішній зокрема. Не виняток і життєвий шлях людини. Як слушно зауважує Ж. Колоїз, прислів’я та приказки „являють собою «інтерпретативні акти», є знаками етнічної «традиційної» культури, що виконують роль «архіву» народної мудрості»³.

Питання антонімічних відношень між компонентами у складі паремійних одиниць залишається недостатньо висвітленим як у польському мовознавстві, так і в українській славістиці, що становить **актуальність** нашого дослідження.

Мета роботи полягає у здійсненні тематичного аналізу польських прислів’їв та приказок із семантично протилежними компонентами, що описують життєвий шлях людини.

Ступінь розробленості теми. Дослідженню паремій, які відображають процеси людського існування та людську долю, присвятили свої праці Н. Андрейчук та І. Мамажанова⁴, О. Дуденко⁵, О. Пилипів⁶, К. Шестопалова⁷,

¹ В. Панок, *Життєвий шлях особистості як категорія прикладної психології* [в:] „Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки”, вип. 2.12, 2014, с. 146–151.

² Г. Онуфрійчук, *Символьні характеристики української етнофразеології: біполярна пара „людина – тварина”* [в:] „Studia Ucrainica Varsoviensia”, т. 4. 2016, с. 207–216.

³ Ж. Колоїз, *Проблема диференціації власне паремій* [в:] „Studia Ucrainica Varsoviensia”, т. 3. 2015, с. 63–76.

⁴ Н. Андрейчук, І. Мамажанова, *Деякі особливості вербалізації концепта ‘доля’ в українській та англійській мовах* [в:] „Вісник національного університету «Львівська політехніка»”, № 586, 2007, с. 47–52.

⁵ О. Дуденко, *Концепт ‘доля’ як ключовий концепт етнокультури: українсько-польські паралелі* [в:] „Актуальні проблеми філології та перекладознавства”, вип. 14, 2018, с. 44–55.

⁶ О. Пилипів, *Репрезентація лінгвокультурного концепту ‘доля’ в латинській фразеології* [в:] „Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови”, вип. 21, 2013, с. 226–233.

⁷ К. Шестопалова, *Критерії життєвої компетентності української ментальності на матеріалі аналізу семантичного простору паремій* [в:] „Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки”, вип. 36, 2012, с. 391–395.

Ю. Собора⁸, Є. Бартмінський⁹, А. Вежицька¹⁰ та ін. Так, наприклад, О. Дуденко у своїх дослідженнях зіставляє народні уявлення про долю, експліковані в паремійному фонді українського та польського народів. Дослідниця аналізує погляди вітчизняних та зарубіжних науковців на семантику понять *доля*, *los*, *dola*¹¹. К. Шестопалова зосередила увагу на емпіричному виділенні критеріїв життєвої компетентності в парадигмі національного уявлення про життєтворчість на основі семантичного аналізу паремій. Зокрема мовознавчиня розглянула та зіставила звороти українського фольклору та сучасної мовотворчості, що стосуються теми життєвого шляху та життєвої компетентності¹². Дослідження одних із найважливіших для людського буття концептів *життя* та *смерть* на матеріалі чеської мови здійснила Ю. Собора. Авторка використала польову модель, виявила паремійне та фразеологічне поле, а також акцентувала увагу на емоційному забарвленні концептів *життя* / *смерть* та їхньому моральному осмисленні в чеських пареміях¹³.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні нам вдалося виокремити п'ять тематичних груп (далі – ТГ) прислів'їв та приказок із семантично протилежними компонентами, які характеризують життєвий шлях людини: „Процеси людського існування”, „Людська доля”, „Часовий вимір життя людини”, „Життєвий досвід людини” та „Трудова діяльність людини”.

ТГ „Процеси людського існування”. До цієї групи належать паремійні одиниці (далі – ПО), у яких ідеться про народження та смерть, плінність життя, раптовість, неочікуваність тощо. Так, скажімо, у прислів'ї *Jeden jest sposób urodzenia, a tysiąc zginienia* („є один спосіб народження, а тисяча (способів) загибелі”¹⁴) закладена ідея про те, що людина народжується одним способом – з утроби своєї матері, однак причин і способів смерті може бути незліченна кількість. Опозиційні частини у ПО *Jednemu ze świata, drugiemu na świat* („одному зі світу, а іншому на світ”¹⁵) вказують на плінність життя: одні народжуються, щоб робити світ кращим, натомість інші в цей час помирають, залишаючи після себе результати своєї діяльності. ПО *Žycie różne, grób jednaki* („життя різне, могила однакова”¹⁶) демонструє думку про те, що

⁸ Ю. Собора, *Інтерпретація концептів 'život / життя' та 'smrt / смерть' у чеських пареміях* [в:] „Слов'янський світ”, вип. 13, 2014, с. 183–194.

⁹ J. Bartmiński, *Językowe podstawy obrazu świata*, wyd. trzecie, Lublin 2009.

¹⁰ A. Wierzbicka, *Język i naród: polski 'los' i rosyjska 'sud'ba'* [w:] „Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja”, nr 3(9), 1991, s. 5–20.

¹¹ О. Дуденко, *Op. cit.*, с. 44–52.

¹² К. Шестопалова, *Op. cit.*, с. 392–395.

¹³ Ю. Собора, *Op. cit.*, с. 184–192.

¹⁴ J. Krzyżanowski, *Nowa książka przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich* (далі – НКР), т. III, s. 60.

¹⁵ *Ibidem*, s. 471.

¹⁶ *Ibidem*, s. 972.

кожна людина проживає своє життя по-різному, натомість вічна домовина для всіх однакова.

До цієї ТГ належать також польські прислів'я та приказки, у складі яких протиставляються антонімічні частини *dziś żyć / jutro gnić*, які вказують на те, що в житті все відбувається раптово. Наприклад, у ПО *Dziś człowiek żyje, a jutro gnije; dziś się żyje, jutro gnije* („сьогодні людина живе, а завтра гниє”¹⁷), *Dzisiaj żyjem, jutro gnijem* („сьогодні ми живемо, завтра гниємо”¹⁸), *Dziś kwitniemy, jutro gnijemy* („сьогодні ми квітнемо, завтра гниємо”¹⁹), *Dziś w stroju, jutro w gnoju* („сьогодні в одязі, завтра в гної”²⁰) ідеться про те, що сьогодні людина може спокійно жити та радіти, натомість наступного дня вона може бути вже на тому світі.

Є також прислів'я, у складі яких опозиційні частини вказують на те, що людина знає, звідки вона походить, який її рідний край, натомість про місце смерті дізнатися їй не вдасться ніколи, наприклад: *Człowiek wie, gdzie się urodził, a nie wie, gdzie głowę położy* („людина знає, де народилася, але не знає, де голову покладе”²¹), *Człowiek wie, gdzie się urodził, a nie wie, gdzie umrze* („людина знає, де народилася, але не знає, де помре”²²).

Як відомо, паремії мають дидактичний характер, зокрема містять повчання, поради, застереження. У складі досліджуваної ТГ нам вдалося зафіксувати ПО-застереження. Так, у прислів'ї *Słodkie życie, gorzka śmierć* („солодке життя, гірка смерть”²³) наголошується на тому, що людина, яка вестиме гріховний спосіб життя, сповнений спокус, у майбутньому матиме нелегку смерть. Натомість у ПО *Kto żyjąc płacze, śmiejąc się umiera* („хто живучи плаче, сміючись помирає”²⁴) маємо протилежну думку, згідно з якою людина, котра все своє життя прожила в сльозах, лише помираючи відчує щастя, а на її обличчі з'явиться усмішка. Подібну ідею фіксуємо в ПО *Jak na tym świecie żyjesz, tak na tamtym użyjesz* („як на цьому світі живеш, так на тому скористаєш”²⁵), де семантично протилежні частини (далі – СПЧ) вказують на те, що життя небесне, тобто вічне, насамперед залежить від того, як людина проживе своє земне життя. У ПО *Kto długo w łóżku gnije, ten na świecie krótko żyje* („хто довго в ліжку гниє, той на світі коротко живе”²⁶) ідеться про застереження, відповідно до якого лінь та обмежена фізична активність погано впливають на тривалість життя людини.

¹⁷ S. Dubisz, *Uniwersalny słownik języka polskiego* (далі – USJP), Warszawa 2003, t. 1–4 [Електронна версія 1.0, доступна на CD-ROM].

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ J. Krzyżanowski, *Op. cit.*, t. 1, s. 545.

²¹ *Ibidem*, t. 1, s. 380.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, t. 3, s. 971.

²⁴ *Ibidem*, t. 3, s. 974.

²⁵ *Ibidem*, t. 3, s. 973.

²⁶ *Ibidem*, t. 2, s. 351.

Протиставлення довготривалості життя раптовості та швидкості смерті спостерігаємо в ПО *Długie życie, krótka śmierć* („довге життя, коротка смерть”²⁷). Протилежну семантику бачимо в паремії *Długi sen, krótkie życie* („довгий сон, коротке життя”²⁸), де СПЧ вказують на те, що життя є занадто швидкоплинним, на відміну від вічного, глибокого сну, який настає з моменту смерті.

ТГ „Людська доля”. Ця ТГ об’єднує найбільшу кількість польських прислів’їв та приказок із семантично протилежними компонентами, які вказують на те, що всі події, збіги обставин, що відбуваються в житті людини, визначені насамперед долею. Образ долі у складі польських прислів’їв та приказок представлений за допомогою таких лексем, як *fortuna, dola* та *los*.

Ідея про те, що суперечливість долі, яка здатна бути не лише прихильною та щедрою до людини, але й безпощадною та здатною все відібрати, закладена у прислів’ях *Fortuna, co jedną ręką daje, to drugą wydziera* („доля, що однією рукою дає, то другою вириває”²⁹), *Niestateczna fortuna, co raz podaruje, to prędko, co jej było, znowu odejmuje* („мінлива доля, що одного разу подарує, те швидко, що було, знову відніме”³⁰). На несправедливість долі, яка проявляється в тому, що одним у житті щастить і належить усе найкраще, а іншим нічого, вказують опозиційні частини в ПО *Fortuna jednym umknie chleba, drugim smaży pączki* („доля одним відбере хліба, іншим пончики смажить”³¹). Подібну семантику спостерігаємо в паремії *Jeden ma ząnadto, a drugi za mało* („один має занадто, інший замало”³²), де показано, що одні люди мають усього вдосталь, натомість інші мають дуже мало. У ПО *Pół świata skacze, a drugie pół płacze* („пів світу скаче (радіє), а друга половина плаче”³³), *Jednemu stypa, a drugiemu gody* („одному поминки, а іншому весілля”³⁴), *Jednym radość, a drugim smutek* („одним радість, іншим сум”³⁵), *Jednemu do śmiechu, drugiemu do zdechu* („одному до сміху, а іншому до смерті”³⁶) СПЧ вказують на те, що одним людям судилося переживати горе, відчувати біль, страждання та страх через нестачу коштів, війни, смерті близьких та знайомих, натомість в інших людей усе добре. Вони радіють життю, насолоджуються ним та відчувають позитивні емоції.

У пареміях *Fortuna dziesięciu minie, jednego ulapi* („удача десятиох омине, одного зловить”³⁷), *Fortuna w ślepą babkę z ludźmi grać lubi: dziesięciu minie,*

²⁷ *Ibidem*, t. 3, s. 970.

²⁸ *Ibidem*, t. 3, s. 155.

²⁹ *Ibidem*, t. 1, s. 571.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*, t. 2, s. 572.

³³ *Ibidem*, t. 3, s. 474.

³⁴ *Ibidem*, t. 1, s. 691.

³⁵ *Ibidem*, t. 3, s. 13.

³⁶ *Ibidem*, t. 3, s. 445.

³⁷ *Ibidem*, t. 1, s. 571.

jednego ulapi („удача у піжмурки любить із людьми грати: десятиох оmine, одного зловить”³⁸) лексема *fortuna* представлена зі значеннями „везіння” та „удача”. Тут за допомогою протиставлення числівників *jeden / dziesięć* показано, що удача, як рулетка: обирає не всіх, а когось одного.

На закон бумеранга вказують антонімічні частини *siać wiatr / zbierać burzę* у прислів’ї-застереженні *Kto sieje wiatr, zbiera burzę* („хто сіє вітер, збирає бурю”³⁹). Мораль полягає в тому, що всі негативні дії, які чинить людина щодо інших, породжують страшні наслідки для неї самої.

Наступна паремія з лексемою *dola* має повчальний характер. У ній СПЧ *przyjaciele zafrasować / wroga uradować* указують на те, що нарікати на долю як чужим, так і близьким людям марно. Оскільки, поскаржившись на своє життя чужим людям, ти викличеш смуток у близької людини, натомість недруга потішиш: *Nie lamentuj przed ludźmi na swą dolę, bo przyjaciele zafrasujesz, a wroga uradujesz* („не нарікай перед людьми на свою долю, бо товаришів засмутиш, а ворога порадуєш”⁴⁰).

Тематику людської долі простежуємо і в таких пареміях, як *Człowiek wie, kiedy z domu wyjedzie, ale nie wie, kiedy wróci* („людина знає, коли з дому виїде, але не знає, коли повернеться”⁴¹), *Wie człowiek, kiedy wyjedzie, ale nie wie, kiedy przyjedzie* („людина знає, коли виїде, але не знає, коли приїде”⁴²), *W naszej mocy wyjechać, nie w naszej się wrócić* („у нашій силі виїхати, але не в нашій повернутися”⁴³). У них через СПЧ показано, що людині не підвладно змінити свою долю, усе буде відбуватися так, як має бути.

Протилежні оцінки людської долі становлять поняття *щастя* та *нещастя*. У прислів’ї *Szczęście podwyższa, szczęście poniża* („щастя підносить, щастя принижує”⁴⁴) йдеться про те, що радісні, щасливі події можуть як піднести, звеличити людину, так і принизити її та призвести до падіння. У наступній паремії опозиційні частини вказують на те, що велика кількість щастя може випадати на долю людини з незначними розумовими здібностями: *Szczęścia wiele, rozumu mało* („щастя багато, розуму мало”⁴⁵).

Опозиція „щастя / нещастя” представлена в паремії *Szczęście rozum odejmuje, a nieszczęście go dodaje* („щастя розум віднімає, а нещастя його додає”⁴⁶). Основна думка полягає в тому, що людина втрачає розум, коли відчуває радість, натомість, зазнавши нещастя, навпаки, є більш зосередженою. У ПО *Szczęście wleczę się pomalą, a nieszczęścia jadą pocztą* („щастя тягнеться поволі, а нещастя

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, t. 3, s. 172.

⁴⁰ *Ibidem*, t. 1, s. 272.

⁴¹ *Ibidem*, t. 1, s. 380.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, t. 3, s. 385.

⁴⁵ *Ibidem*, t. 3, s. 383.

⁴⁶ *Ibidem*, t. 3, s. 386.

їде поштою”⁴⁷) закладена ідея про те, що нещастя, на відміну від щастя, з’являється в житті кожного досить стрімко.

Зазначимо, що біда в деяких польських пареміях представлена метафорично, як жива істота. Так, у ПО *Bieda konno przyjeżdża, a pieszo odchodzi* („біда приїздить кінно, а відходить пішки”⁴⁸) ідеться про те, що біда до людини приходить дуже швидко, однак відступає дуже повільно. Основна ідея паремії *Bieda po biedzie, jeszcze jedna nie odeszła, a już druga idzie* („біда за бідою, ще одна не відійшла, а вже інша йде”⁴⁹) полягає в тому, що біда, яка сталася в житті людини, обов’язково притягне за собою інші нещастя.

Думка про те, що все минає досить швидко, але тільки не біда, простежується в ПО *Wszystko minęło, a bieda została* („усе пройшло, а біда залишилась”⁵⁰). Про те, що в житті людини набагато менше радісних днів, ніж бід, які можуть коїтися досить часто, говориться в ПО *Jeden dzień wesela, całe życie biedy* („один день веселоців, ціле життя нещасть”⁵¹).

Ідея про те, що людині потрібно пройти через різні життєві випробування для того, аби навчитися цінувати те, що маєш, закладена у прислів’ї *Kto biedy nie zazna, ten szczęścia nie umie ocenić* („хто бідності не зазнає, той і щастя не вміє оцінити”⁵²).

ТГ „Часовий вимір життя людини”. До цієї групи зараховуємо польські паремії, що описують життя людини у часовому просторі. У ПО *Co czas buduje, za czasem się rujnuje* („що час будує, з часом руйнується”⁵³) за допомогою протиставлення двох частин паремії *czas buduje / za czasem się rujnuje* відображена думка про те, що події, які відбуваються протягом певного часу, можуть призводити як до творення чогось нового, так і до його руйнації. Або ж, як ідеться у наступній паремії, події в житті людини можуть приносити людині все для її задоволення, але потім і забирати все це, пор.: *Czas wszystko przynosi, z czasem wszystko ginie* („час усе приносить, з часом усе гине”⁵⁴).

У пареміях з часовою опозицією „день / ніч” та протиставленням компонентів *do pracy / do spania, wyganiać / przyganiać* ідеться про своєчасність, зокрема про те, що для всього в житті людини свій час. Так, скажімо, у прислів’ї *Dzień do pracy, noc do spania* („день для праці, ніч для сну”⁵⁵) наголошується на тому, що вдень людина повинна трудитися для свого блага, зокрема, виконувати певні обов’язки на роботі та застосовувати свою фізичну та розумову енергію, натомість уночі – спати, щоб відпочити після насиченого, інтенсивного

⁴⁷ *Ibidem*, t. 3, s. 386.

⁴⁸ *Ibidem*, t. 1, s. 94.

⁴⁹ *Ibidem*, t. 1, s. 95.

⁵⁰ *Ibidem*, t. 1, s. 102.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*, t. 1, s. 95.

⁵³ *Ibidem*, t. 1, s. 355.

⁵⁴ *Ibidem*, t. 1, s. 358.

⁵⁵ S. Dubisz, *Op. cit.*

дня та прокинутися із новими силами. Подібну думку фіксуємо в ПО *Dzień wygania, noc przygania* („день виганняє, ніч приганняє”⁵⁶). У ній закладено ідею про те, що зі сходом сонця варто йти працювати, вирішувати певні справи, однак після заходу сонця потрібно повертатися додому. Хороші часи, які сприяють появі приємних подій, радості, задоволення, протиставляються поганим, що породжують негативні події та емоції, у прислів’ї *Piękne czasy rodzą róże, słabe zaś przynoszą burze* („хороші часи породжують троянди, важкі (часи) приносять бурі”⁵⁷).

Є також паремії, у яких закладена думка про плинність життя – людина не зможе виконати та надолужити наступного дня все те, що їй не вдалося зробити напередодні: *Co dziś opuścisz, jutro nie dogonisz* („що сьогодні пропустиш, завтра не наздоженеш”⁵⁸), *Co się dziś opuści, tego trudno jutro dogonić* („що сьогодні пропустиш, те завтра важко наздогнати”⁵⁹), *Co dziś łatwo wyrwać możesz, jutro siłą nie wyważysz* („що сьогодні легко можеш вирвати, завтра силою не зрівноважиш”⁶⁰). На непрогнозованість вказують антонімічні частини в паремії *Dziś jest nasze, jutro kto wie, czyje* („сьогодні є наше, а завтра хто знає чие”⁶¹), де показано, що не варто відкладати щось на наступний день, оскільки ніхто не знає, що може бути завтра та як розвиватимуться події.

Мораль ПО *Często jutro pożądanе zmienia się w dziś oplakane* („часто бажане завтра змінюється у плачевне сьогодні”⁶²) полягає в тому, що бажання людини, аби швидше закінчився сумний сьогоднішній день і настав щасливий завтрашній день, не завжди є здійсненим. Оскільки наступний день може стати продовженням нещасливого попереднього дня.

Іншу думку зафіксовано в ПО *Co się dziś nie stało, jutro się stać może* („те, що сьогодні не сталося, завтра може статися”⁶³), де опозиційні частини вказують на почерговість – події, які не відбулися в житті людини того ж дня, імовірно швидше відбудуться наступного.

У прислів’ї *Dobre minie, a złe zginie* („хороше мине, а погане згине”⁶⁴) показано, що все хороше рано чи пізно непомітно мине, залишиться позаду, натомість усе недобре, лихе, що було в житті, обов’язково зникне назавжди. Іншу думку зафіксовано у паремії *Złe przychodzi prędko, a odchodzi powoli* („погане приходить швидко, але відступає повільно”⁶⁵).

⁵⁶ J. Krzyżanowski, *Op. cit.*, t. 1, s. 536.

⁵⁷ *Ibidem*, t. 1, s. 362.

⁵⁸ *Ibidem*, t. 1, s. 544.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*, t. 1, s. 545.

⁶² *Ibidem*, t. 1, s. 880.

⁶³ *Ibidem*, t. 3, s. 296.

⁶⁴ *Ibidem*, t. 1, s. 445.

⁶⁵ *Ibidem*, t. 3, s. 883.

У деяких прислів'ях закладена ідея про те, що одного дня можна бути лідером і мати все, що потрібно для щасливого життя, але вже наступного – усе це втратити й іти позаду когось: *Dziś wesoly, jutro goły* („сьогодні веселий, завтра голий”⁶⁶), *Kto dzisiaj na przedzie, jutro w tyle* („хто сьогодні попереду, завтра позаду”⁶⁷). Або ж, як засвідчує наступна паремія, навпаки, сьогодні людина може перебувати у злиднях, не маючи нічого, натомість завтра раптом почне володіти великими матеріальними цінностями та жити в достатку, пор.: *Dziś galgan i gołota, jutro pan wielki, pelen złota* („сьогодні телепень і голота, а завтра великий пан, повний золота”⁶⁸).

Основна думка наступної паремії полягає в тому, що все потрібно робити своєчасно, бо надолужити втрачене потім буде дуже важко чи навіть неможливо: *Kiedy się chlebem nie naje, to bułką nie nasyci* („коли хлібом не наїється, то булкою не насититься”⁶⁹).

ТГ „Життєвий досвід людини”. Досвід людини є однією з невід’ємних частин життя людини. Він є сукупністю знань, умінь, які здобуваються у житті, на практиці⁷⁰. Протилежними поняттями досвіду є необізнаність, недосвідченість, які здебільшого можуть зашкодити людині та призвести до помилок, необдуманих рішень і вчинків. У ПО *Czym skorupka za młodu nasiąknie, tym na starość trąci* („чим шкарлупка змолodu насититься, тим на старість смердить”⁷¹) антонімічні частини *za młodu nasiąknąć* / *na starość trącić* вказують на те, що всі звички та знання, набуті в молодому віці, знайдуть своє відображення у старшому віці. У наступній паремії опозиційні частини вказують на те, що людина, маючи гіркий досвід у минулому, буде ставитися до всього з обережністю в подальшому: *Kto się na gorącym sparzył, ten na zimne dmucha* („хто на гарячому спалився, той на холодне дмуха”⁷²).

Основна думка ПО *Młodego konia stary jeździec ujeździ* („молодого коня старий вершник об’їздить”⁷³) свідчить про те, що життєвого досвіду молоді люди набувають завдяки старшому поколінню, яке зможе передати свої знання та навички. Подібну семантику спостерігаємо в пареміях *Jako stare woły ryczą, tak się też młode od nich uczą* („як старі воли ревуть, так і молоді від них навчаються”⁷⁴), *Od starych kruków młode uczą się krakać* („у старих ворон молоді (ворони) вчатьсЯ каркати”⁷⁵), у яких ідеться про те, що молодому поколінню прикладом для наслідування є саме старші люди.

⁶⁶ *Ibidem*, t. 1, s. 546.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Ibidem*, t. 1, s. 594.

⁶⁹ *Ibidem*, t. 1, s. 251.

⁷⁰ *Словник української мови*: в 11 т., Київ 1970–1980, т. 2, с. 382.

⁷¹ S. Dubisz, *Op. cit.*

⁷² J. Krzyżanowski, *Op. cit.*, t. 1, s. 442.

⁷³ *Ibidem*, t. 2, s. 133.

⁷⁴ *Ibidem*, t. 3, s. 762.

⁷⁵ *Ibidem*, t. 2, s. 217.

У ПО *Co dwie głowy, to nie jedna* („що дві голови, то не одна (голова)”⁷⁶), *Co trzy głowy, to nie jedna głowa* („що три голови, то не одна голова”⁷⁷) говориться про те, що досвід більшої кількості людей допоможе швидше вирішити певні проблеми, ніж досвід однієї людини.

Наявність життєвого досвіду та мудрості у старшої людини протиставляється нетямущості молодшої людини в ПО *Co stara głowa, to nie młoda* („що стара голова, то не молода (голова)”⁷⁸). Зазначимо, що в цій паремії спостерігаємо дещо суперечливий зміст. З одного боку, СПЧ *stara głowa / młoda (głowa)* вказують на те, що старша людина є мудрішою, на відміну від молодшої. Однак, з іншого боку, якщо оцінювати не досвід людини, а пам’ять як психологічну властивість чи вміння орієнтуватися в сучасних інформаційних потоках та технологіях, то безсумнівно, що досвідченість молодшої людини переважає над досвідченістю старшої.

Компетентність і життєвий досвід відображені в паремії *Kto bywa na koniu, ten bywa i pod koniem* („хто буває на коні, той буває і під конем”⁷⁹), де йдеться про обізнаність людини, яка за життя побувала в різних ситуаціях: як здобувала перемогу, так і зазнавала поразки.

Трохи інша семантика закріплена в ПО *Błędu lepiej poprawić, aniżeli bronić* („помилки краще виправити, аніж захищати”⁸⁰). Тут наголошується на тому, що людина, яка припустилася помилки, повинна її краще визнати та виправити, аніж намагатися виправдатися.

ТГ „Трудова діяльність людини”. Серед паремій, що належать до цієї ТГ, виокремлюємо прислів’я та приказки, у яких відображено трудову діяльність, яка є життєвою потребою людини. Так, у паремії *Dobremu koniowi przysypują obroku, a złemu ujmują* („хорошому коневі підсипають корм, а поганому забирають”⁸¹). Опозиційні частини вказують на те, що хорошу заробітну плату буде мати той, хто сумлінно виконуватиме свою роботу. Якщо ж людина не захоче працювати, то, відповідно, буде позбавлена будь-якої платні.

У прислів’ї *Roboty dość, a pożytku mało* („роботи достатньо, а прибутку мало”⁸²) описано нерезультативність праці. Ідея полягає в тому, що людина може мати багато різної роботи, однак значної матеріальної вигоди та прибутковості від неї не отримає.

За допомогою семантично протилежних частин у паремії *Gadać łatwo, ale robić trudno* („базікати легко, але робити важко”⁸³) наголошується на тому, що

⁷⁶ *Ibidem*, t. 1, s. 637.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ *Ibidem*, t. 1, s. 638.

⁷⁹ *Ibidem*, t. 2, s. 131.

⁸⁰ *Ibidem*, t. 1, s. 114.

⁸¹ *Ibidem*, t. 2, s. 119.

⁸² *Ibidem*, t. 3, s. 55.

⁸³ *Ibidem*, t. 1, s. 588.

говорити можна багато та з легкістю, а ось фізично працювати набагато складніше. Схожу думку фіксуємо у прислів'ях *Wiele gadki, mało uczynku* („багато базікання, мало вчинків”⁸⁴), *Słów wiele, a rzeczy mało* („слів багато, справ мало”⁸⁵), згідно з якою людина через свою недоцільну балаканину не має часу виконувати важливу роботу, що в результаті призведе до малої результативності.

Мораль паремії *Kto pracuje, ten żyje, kto próżnuje, ten gnije* („хто працює, той живе, хто лінується, той гние”⁸⁶) полягає в тому, що в працьовитій людини життя складається добре, натомість у лінивої – погано, оскільки через свою бездіяльність вона починає поступово морально занепадати.

У прислів'ях *Po tłuste cielę i do domu trafią, a chudego i na targu nie kupią* („за жирним телям і додому придуть, а худого (теляти) і на ярмарку не куплять”⁸⁷), *Tłustę cielę i za piecem znajdą, o chude i na targu nikt się nie spyta* („жирне теля і за піччю знайдуть, а про худе (теля) і на ярмарку ніхто не запитає”⁸⁸) СПЧ вказують на те, що хороший товар, у який людина вклала багато своєї праці, завжди високо цінуватиметься та матиме великий попит серед покупців, натомість товар неналежного вигляду та якості нікого не зацікавить.

У наступних пареміях СПЧ виражають „традиційний” світогляд щодо трудових обов'язків чоловіка та жінки, зокрема показано, що призначення жінки – виконання хатніх робіт (приготування їжі, прядіння), натомість обов'язок чоловіка – виконувати ремонтно-будівельні та сільськогосподарські роботи: *Chłop do cepów, baba do kądzieli* („чоловік для ціїв, баба для веретена”⁸⁹), *Chłop do kielni, baba do patelni* („чоловік для кельми, баба для пательні”⁹⁰).

Мораль ПО *Człek zdechnie, a robota zostanie* („людина помре, а робота залишиться”⁹¹) полягає в тому, що людина є недовговічною, однак результати її праці можуть існувати довгий час і значно пережити свого виконавця. Філософська ідея закладена в паремії *Chleb to grunt, a sława zabawa* („хліб – це ґрунт (основа), а слава – розвага”⁹²), згідно з якою те, що здобує працею, є основою всього, а решта, зокрема слава, популярність, є тимчасовим, пустим та неважливим.

У прислів'ї *Na czarnej roli biały chleb się rodzi* („на чорній землі білий хліб родить”⁹³) наголошується на тому, що хоча праця, зокрема в полі, є брудною і тяжкою, однак її результати є народженням чогось світлого та доброго. Основна ідея ПО *Kto z płaczem sieje, żąć będzie z weselem* („хто з плачем сіє, той із радістю

⁸⁴ *Ibidem*, t. 1, s. 591.

⁸⁵ *Ibidem*, t. 3, s. 242.

⁸⁶ *Ibidem*, t. 2, s. 1055.

⁸⁷ *Ibidem*, t. 1, s. 314.

⁸⁸ *Ibidem*, t. 1, s. 314.

⁸⁹ *Ibidem*, t. 1, s. 260.

⁹⁰ *Ibidem*, t. 1, s. 261.

⁹¹ *Ibidem*, t. 3, s. 55.

⁹² *Ibidem*, t. 1, s. 247.

⁹³ *Ibidem*, t. 1, s. 255.

буде жати”⁹⁴) полягає в тому, що результати праці завжди приносять людині радість, навіть незважаючи на важкість польових робіт.

Висновки. Отже, як бачимо, система національно-культурних цінностей найкраще відображена у прислів'ях та приказках, які є певним „архівом” народної мудрості. Паремії репрезентують найважливіші сфери життя людини, зокрема її життєвий шлях. У нашому дослідженні ми виокремили п'ять тематичних груп прислів'їв та приказок із семантично протилежними компонентами, які характеризують життєвий шлях людини: „Процеси людського існування”, „Людська доля”, „Часовий вимір життя людини”, „Життєвий досвід людини” та „Трудова діяльність людини”. Як показав аналіз фактичного матеріалу, найбільш численною виявилася тематична група „Людська доля”.

Перспективу дослідження вбачаємо у проведенні семантичного аналізу паремійних одиниць з антонімічними компонентами, у складі яких простежується явище енантіосемії.

LITERATURA / REFERENCES

- Андрейчук І., Мамажанова Н., *Деякі особливості вербалізації концепта 'доля' в українській та англійській мовах* [в:] „Вісник національного університету «Львівська політехніка»”, № 586, 2007, с. 47–52. [Andrejčuk Ī., Mamažanova N., *Deâki osoblivosti verbalizacii koncepta 'dolâ' v ukraïns'kij ta anglijs'kij movah* [v:] Visnik nacional'nogo universitetu «L'vivs'ka politehnika», za red. F. Bacevič, L'viv 2007, s. 47–52.]
- Дуденко О., *Концепт 'доля' як ключовий концепт етнокультури: українсько-польські паралелі* [в:] „Актуальні проблеми філології та перекладознавства”, вип. 14, 2018, с. 44–55. [Dudenko O., *Koncept 'dolâ' jak ključovij koncept etnokul'turi: ukraïns'ko-pol's'kî paraleli* [v:] „Aktual'ni problemy filologii ta perekladoznavstva”, vip. 14, 2018, s. 44–55.]
- Колоїз Ж., *Проблема диференціації власне паремій* [в:] „Studia Ucrainica Varsoviensia”, t. 3, 2015, с. 63–76. [Ž. Koloiz, *Problema diferenciacii vlasne paremij* [v:] „Studia Ucrainica Varsoviensia”, t. 3, 2015, s. 63–76.]
- Мороз Т., *Польські паремії з антонімічними компонентами (семантичний та структурно-граматичний аспекти): дис. ... док. філософії, Київ 2023.* [Moroz T., *Pol's'kî paremîi z antonimîčnimi komponentami (semantičnij ta strukturno-gramatičnij aspekti): dis. ... dok. filosofii, Kiïv 2023.*]
- Онуфрійчук Г., *Символьні характеристики української етнофразеології: біполярна пара 'людина – тварина'* [в:] „Studia Ucrainica Varsoviensia”, t. 4, 2016, с. 207–216. [Onufrijčuk H., *Simvol'ni harakteristiki ukraïns'koï etnofrazeologii: bipolârna para 'lûdina – tvarina'* [v:] „Studia Ucrainica Varsoviensia”, t. 4, 2016, s. 207–216.]

⁹⁴ *Ibidem*, t. 3, s. 173.

- Панок В., *Життєвий шлях особистості як категорія прикладної психології* [в:] „Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки”, вип. 2.12, 2014, с. 146–151. [Panok V., *Zhyttëvij slâh osobistosti jak kategoriâ prikladnoi psihologii* [v:] „Naukovij visnyk Mykolaïvs'kogo naciônâl'nogo universitetu imeni V. O. Suhomlins'kogo. Seriâ: Psihologični nauki”, vip. 2.12, 2014, s. 146–151.]
- Пилипів О., *Репрезентація лінгвокультурного концепту „доля” в латинській фразеології* [в:] „Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови”, вип. 21, 2013, с. 226–233. [Pilipiv O., *Reprezentaciâ lingvokul'turnogo konceptu „dolâ” v latins'kij frazeologii* [v:] „Visnik L'vivs'kogo universitetu. Seriâ inozemni movi”, vip. 21, 2013, s. 226–233.]
- Словник української мови*: в 11 т., Київ 1970–1980, т. 2. [Slovník ukraïns'koï movi: v 11 t., Kïïv 1970–1980, t. 2.]
- Собора Ю., *Інтерпретація концептів ‘život / життя’ та ‘smrt / смерть’ у чеських пареміях* [в:] „Слов’янський світ”, вип. 13, 2014, с. 183–194. [Sobora Ů., *Ľnterpretaciâ konceptiv ‘život / žittâ’ ta ‘smrt / smert’ u čes'kih paremiâh* [v:] „Slov`âns'kij svît”, vip. 13, 2014, s. 183–194.]
- Шестопалова К., *Критерії життєвої компетентності української ментальності на матеріалі аналізу семантичного простору паремій* [в:] „Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки”, вип. 36, 2012, с. 391–395. [Šestopalova K., *Kriteriï žittëvoi kompetentnosti ukraïns'koï mental'nosti na materialî analizu semantičnogo prostoru paremij* [v:] „Naukovij časopis NPU imeni M. P. Dragomanova. Seriâ 12: Psihologični nauki”, vip. 36, 2012, s. 391–395.]
- Bartmiński J., *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2009.
- Dubisz S., *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Warszawa 2003, t. 1–4.
- Krzyżanowski J., *Nowa księżka przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, t. I–IV, t. III.
- Wierzbicka A., *Język i naród: polski ‘los’ i rosyjska ‘sud’ba’* [w:] „Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja”, nr 3(9), 1991, s. 5–20.
- Мороз Тетяна** – докторка філософії (PhD) в галузі „Гуманітарні науки” (слов’янські мови), викладачка кафедри слов’янської філології Хмельницького національного університету. Сфера наукових інтересів – польська пареміологія та фразеологія.